

M. Isabel Panosa

ELS CALATS I L'ESCRITURA IBÈRICA

3

L'objectiu d'aquest article és aprofundir alguns aspectes sobre els càlats ibèrics atès que a la pàgina 53 hi ha una fitxa d'un càlat del Fons del Museu, procedent del jaciment arqueològic de ca l'Ollé a Corró d'Avall.

TIPOLOGIA I CENTRES DE PRODUCCIÓ DELS CÀLATS IBÈRICS

Aquests atuells solen tenir el perfil cilíndric o troncocònic. Dintre del gènere de la ceràmica ibèrica pintada, han estat classificats per Nordström amb el tipus FF6. Els de perfil cilíndric tenen normalment dimensions més grans i acostumen a ésser més antics que els troncocònics. La paret pot ser recta, amb lleuger bombament central, o bé paraboloides.

Diferents variants del perfil, de la forma de les vores o dels esquemes decoratius poden correspondre a centres de producció únics; això no obstant, s'han pogut identificar tallers individualitzats que tenen en comú aspectes com la qualitat de les pastes o determinades tradicions en els motius pictòrics representats.

Els més coneguts —i alhora els més antics— es troben al País Valencià, on cal esmentar Lliria. Els càlats d'aquesta regió tenen perfil cilíndric i presenten les característiques vores amb forma de «cap d'ànec». La decoració és bàsicament geomètrica, tot i que també s'hi troben els motius vegetals. Els tallers valencians iniciaren la producció de càlats a la segona meitat del segle III aC.

Al Sud-est trobem exemplars dels dos tipus (cilíndric i troncocònic). La cronologia és més baixa: de la primera meitat del segle II al 140/130 aC. En els esquemes decoratius —que no s'allunyen gaire dels llevatins—, trobem igualment motius geomètrics i vegetals, als quals s'afegeixen les representacions animals i, de vegades, les humanes. Són centres importants Elx i Archena.

També a la vall de l'Ebre fou activa la fabricació de càlats, concretament a Azaila. Això s'esdevingué entre la darrer part del segle III i mitjan segle II aC. En destaquen els grans recipients de paret cilíndrica i els petits recipients de paret troncocònica.

A Catalunya no hi ha proves sobre la producció de càlats abans del segon quart del segle II aC. Els exemplars del segle III descoberts en aquest territori

són sens dubte un resultat del comerç d'importació. Tenim, per un costat, els centres emporitans, amb terrisses de gran qualitat i molt homogènies en els seus esquemes formals i decoratius (amb successió de semicercles i segments concèntrics, cabelleres ondulades, línies paral·leles verticals i horitzontals, etc). Per l'altre, tenim les produccions de Fonstaldes, de més baixa qualitat i amb formes i esquemes repetitius; la decoració alterna els motius geomètrics amb els vegetals, per mitjà d'un repartiment en frisos. Una altra sèrie nombrosa de càlats de variada tipologia correspon a diferents troballes de les comarques de Barcelona, Tarragona i el sud de Lleida. La decoració inclou una vegada més les representacions geomètriques, les vegetals i esporàdicament les animals; en són típiques les «dents de llop» a la vora. Pertanyen a la primera meitat del segle II aC. Cal esmentar en aquest sentit els centres de Sidamon, Tornabous i el Vilar (Valls).

DIFUSIÓ COMERCIAL

De tota la sèrie constituïda per la ceràmica ibèrica pintada, els càlats foren els més difosos, tant en l'àmbit peninsular com a tota la Mediterrània occidental. Són coneguts a Mallorca, a Menorca, a Cartago, a Sicília, al golf de Nàpols, a Ligúria, al Llenguadoc i al Rosselló.

No sembla que la seva exportació estigués relacionada necessàriament amb la comercialització d'un determinat producte. Més aviat devia acompanyar —com un producte exòtic—, altres mercaderies apreciades, com ara les gerretes bitroncocòniques de ceràmica grisa ibèrica, la dispersió de les quals coincideix en bona part amb la dels càlats.

L'elaboració i l'expansió d'aquests atuells encaixa perfectament dins la pauta econòmica itàlica pel que fa a una fabricació industrialitzada i a una uniformització tipològica.

ELS CÀLATS I L'ESCRITURA IBÈRICA

En alguns casos, els càlats constituïen un suport per a l'escriptura ibèrica. Segons la tècnica d'escriptura, es classifiquen en dos grups: a) aquells en què els textos apareixen incisos sobre la vora del recipient i

b) aquells on els signes són pintats; en aquest darrer cas, poden presentar-se també sobre la vora o bé formar part dels frisos decoratius de la paret del càlat. El contingut dels textos no sempre és clar, tenint en compte que transmeten una llengua no totalment desxifrada. Ocasionalment es dedueix que la inscripció fa referència al propietari, ja que s'hi reconeixen sovint noms propis. Tal vegada el seu contingut es pot relacionar amb les imatges representades.

Un dels segments freqüents de la llengua comuna — no del tot desxifrat — és *eriar*, que s'equipara a *ekiar*. Aquest darrer segment apareix igualment en altres tipus de suport però en contextos semblants. Cal destacar, d'altra banda, el segment *ban*, el qual, aïllat o associat a seqüències diverses, és el majoritari en aquest tipus de testimonis.

El percentatge de càlats amb inscripcions a tot el territori ibèric és mínim en relació amb la quantitat d'exemplars d'aquesta tipologia que es fabricaren i es comercialitzaren entre els segles III i I aC. Aquest fet sorprèn una mica, ja que es tracta d'una època en què l'escriptura ibèrica manifestava un ús més generalitzat que en els moments inicials de la seva pràctica. Com sigui, els suports ceràmics majoritaris preferits per plasmar aquest sistema gràfic foren les vaixelles de vernís negre i les grises de la costa catalana. Menys representats estaven els epígrafs marcats sobre recipients amfòrics i sobre ceràmica comuna, la proporció dels quals s'aproxima a la dels càlats ibèrics.

S'ha de remarcar que un caràcter exclusiu (per la concentració de troballes epigràfiques) és el que correspon als càlats de la regió lleuantina. Són al mateix temps els que contenen una tipologia decorativa més complexa. A més a més, cal dir que en aquesta regió les inscripcions ibèriques pintades també eren típiques d'altres formes ceràmiques (normalment de perfil globular) profusament decorades amb la mateixa tècnica.

Si parlem de percentatges, a partir dels exemplars descoberts fins als nostres dies, es pot dir que, sobre un total de 58 càlats o fragments de càlats amb inscripció ibèrica, el 89,6% pertany a la regió lleuantina, amb 52 exemplars (49 dels quals procedents de Lliria). La regió del Baix Aragó i Catalunya, respectivament, estan representades amb el 6,9%, corresponent a 4 exemplars cadascuna. És evident el predomini d'aquests testimonis al País Valencià, des d'on es podria deduir una propagació poc incident i representativa vers altres territoris de la geografia ibèrica.

DOCUMENTS DEL BAIX ARAGÓ

Azaila:

1) Vora de càlat amb decoració de dents de llop i inscripció incisa *basku*⁽¹⁾.

Alloza:

- 1) Càlat reconstruït amb decoració de motius vegetals abstractes; text pintat sobre la paret del vas:]o^rtintu^mbarsar⁽²⁾.
- 2) Fragment de vora de càlat amb decoració de dents de llop i text pintat]*ebantⁿ.kelsekite.iustij[]tir.bankite⁽³⁾.
- 3) Vora de càlat decorat amb dents de llop i text pintat]kaikotekⁿsenkite.s*[⁽⁴⁾.

DOCUMENTS DEL PAÍS VALENCIÀ

Sagunt:

- 1) Fragment de vora de càlat decorat amb dents de llop i inscripció pintada:]karbanis^{ker} (*)⁽⁵⁾.
- 2) Fragment de vora no decorada de càlat amb text incís:]ultibaisertekⁿaukor[o -ekor⁽⁶⁾.

Casinos (Torre Seca):

- 1) Fragment de vora de càlat decorada amb dents de llop i text pintat:]]tiarban⁽⁷⁾.

Lliria:

- 1) Càlat pintat amb vora decorada amb dents de llop i inscripció pintada que ocupa la meitat del cercle: ebi^rkisaleikukitekial * [-]i^rkeiaba^rtekitenofaka^rkuta ** fekirulkersibertekite⁽⁸⁾.
- 2) Càlat reconstruït amb decoració pintada. A la vora, dents de llop i text pintat que ocupa quasi tot el cercle: bankurs.ka^resbanite.ekiar.saltutibaite.iⁿmstir.tol[[- -]tane.bassunitatinire⁽⁹⁾.
- 3) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop i doble inscripció pintada:
 - a) *eriar.banku^rs.aitulkikute.na**[
 - b)]**tunika*⁽¹⁰⁾.
- 4) Frag. de vora amb inscripció pintada: bitin^{ba}.banite^mbaf.ban.efeikol^{tur}.ni^sunin^{**}*[⁽¹¹⁾.
- 5) Petit càlat amb decoració pintada. Text pintat sobre la paret en dues parts, que forma part d'un fris decorat que il·lustra un cérvol un cavall amb genet i un altre individu a peu: *šaku s tiko* o *kar^ku s tiko*⁽¹²⁾.
- 6) Frag. de vora amb decoració d'espitals i text pintat en dues línies que emmarquen la decoració:]kus.bekoniltir*[]ibe-sala⁹[⁽¹³⁾.
- 7) Càlat incomplet. Vora decorada amb dents de llop i inscripció pintada: abartanban.balkeuni[⁽¹⁴⁾.
- 8) Frag. de vora amb text pintat: *eriar.ban.balkebe**[⁽¹⁵⁾.
- 9) Frag. de vora de càlat (la meitat) amb inscripció pintada:]baraibante *eriarban.bai*[⁽¹⁶⁾.
- 10) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]*ban.unskeltekiar.ban[⁽¹⁷⁾.
- 11) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]**bašbane.utarmi**[⁽¹⁸⁾.
- 12) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop triangulars i text pintat:]jarban.bastesiltirte[⁽¹⁹⁾.
- 13) Frag. de vora de càlat amb inscripció pintada:]ar.ter^mba^rese.bani⁹[⁽²⁰⁾.
- 14) Frag. de vora de càlat amb inscripció pintada:]*tolirbitane.borkusi*[⁽²¹⁾.

(1) E.1.7. dels MLH d'Untermomn; (2) E.4.1; (3) E.4.2; (4) E.4.3; (5) F.11.17; (6) F.11.32; (7) F.25.1; (8) F.13.4; (9) F.13.5; (10) F.13.10;

(11) F.13.11; (12) F.13.14; (13) F.13.17; (14) F.13.18; (15) F.13.19; (16) F.13.20; (17) F.13.21; (18) F.13.23; (19) F.13.24;

(20) F.13.25; (21) F.13.27

15) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]benebetaner.unsir.*[⁽²²⁾.

16) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]*kiekon.ekiaku[⁽²³⁾.

17) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]ašete.atirtikiki[⁽²⁴⁾.

18) Frag. de vora de càlat amb dos textos pintats:

a)]teutin.antofba*[

b)]en.tofos*[⁽²⁵⁾.

19) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]šunišanibanite[⁽²⁶⁾.

20) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]e.tuitui*[⁽²⁷⁾.

21) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]***bafe.kukur*[⁽²⁸⁾.

22) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]te.oisor[⁽²⁹⁾.

23) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]*.eneki[⁽³⁰⁾.

24) Frag. de vora de càlat amb text pintat:].iltir[⁽³¹⁾.

25) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]relarte.e[⁽³²⁾.

26) 2 frag. de vora de càlat amb textos pintats:

a) bef*[

b)]nite.abar[⁽³³⁾.

27) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop i text pintat:]tafbarinif.*[⁽³⁴⁾.

28) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]okumbetane.[⁽³⁵⁾.

29) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]*iar.ba*[⁽³⁶⁾.

30) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop i text pintat:]*utibaite o]*.[⁽³⁷⁾.

31) Frag. de vora de càlat amb text pintat:].ahartanban.ete[⁽³⁸⁾.

32) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]šbanif.[⁽³⁹⁾.

33) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]kebaifate*[⁽⁴⁰⁾.

34) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]sařesu*[⁽⁴¹⁾.

35) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]bakusil[⁽⁴²⁾.

36) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]*kase.[⁽⁴³⁾.

37) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]tibait.e.[⁽⁴⁴⁾.

38) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]iti[⁽⁴⁵⁾.

39) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop i text pintat:]uniŋa[o]kaniŋa[⁽⁴⁶⁾.

40) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]jituba*[⁽⁴⁷⁾.

41) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]*arbol[⁽⁴⁸⁾.

42) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]a***[⁽⁴⁹⁾.

43) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]rbo[?⁽⁵⁰⁾.

44) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]**b[e[⁽⁵¹⁾.

45) Frag. de vora de càlat amb text pintat: er*[⁽⁵²⁾.

46) Frag. de vora de càlat amb text pintat: ir[⁽⁵³⁾.

47) Frag. de vora de càlat amb text pintat:]bai*[⁽⁵⁴⁾.

48) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop i bandes; textos pintats:

a)]**a.basefke na.tusbanbase[

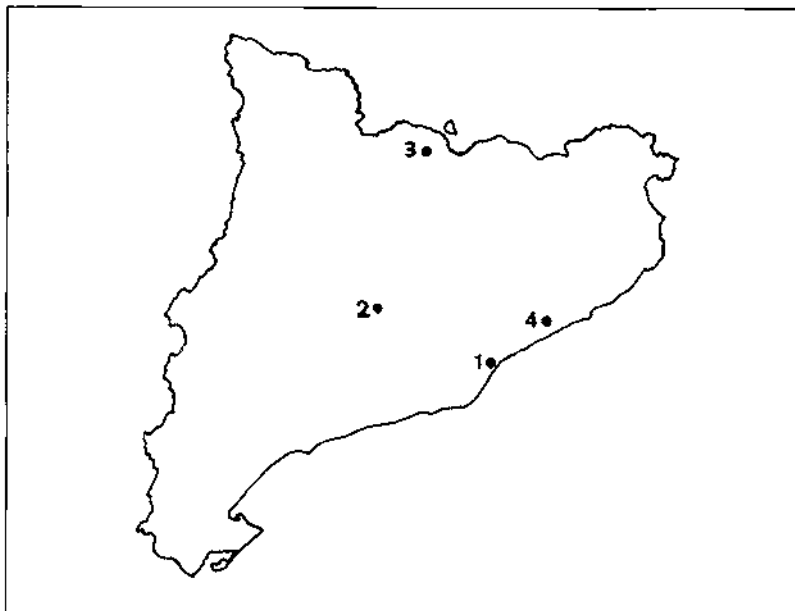
b)]ia[⁽⁵⁵⁾.

49) Frag. de vora de càlat decorada amb dents de llop i dos textos pintats:

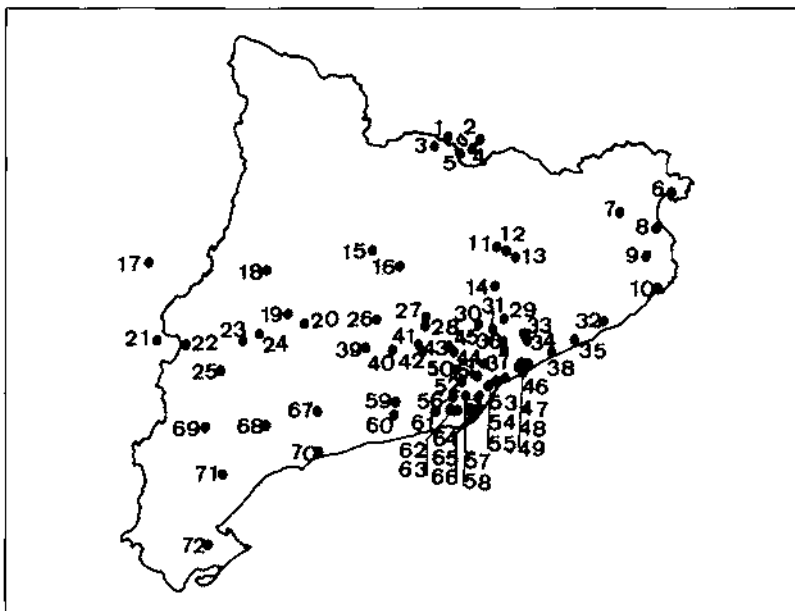
a)](**)***rbanite[-]kjarbaniribafe

b)]banebar[⁽⁵⁶⁾.

(22) F.13.28; (23) F.13.29; (24) F.13.30; (25) F.13.32; (26) F.13.33; (27) F.13.34; (28) F.13.35; (29) F.13.36; (30) F.13.37; (31) F.13.38; (32) F.13.39; (33) F.13.40; (34) F.13.41; (35) F.13.43; (36) F.13.44; (37) F.13.45; (38) F.13.46; (39) F.13.47; (40) F.13.48; (41) F.13.49; (42) F.13.50; (43) F.13.51; (44) F.13.53; (45) F.13.54; (46) F.13.55; (47) F.13.57; (48) F.13.59; (49) F.13.60; (50) F.13.61; (51) F.13.63; (52) F.13.64; (53) F.13.65; (54) F.13.69; (55) F.13.70; (56) F.13.72

Inscripcions ibèriques sobre càlat a Catalunya

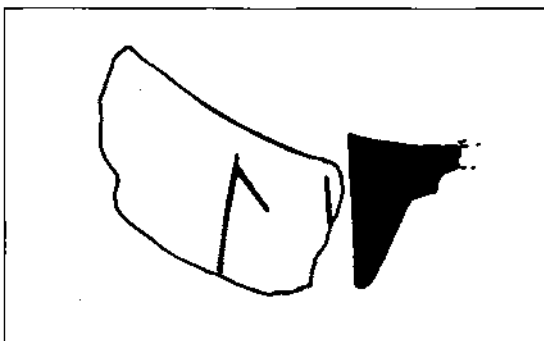

Jociments amb inscripcions ibèriques de Catalunya: 1. La Tor de Querol; 2. Sant Feliu de Llobregat; 3. Guils de Cerdanya; 4. Er; 5. Oceja; 6. Roses; 7. Mas Castellar (Pontós); 8. Empúries (L'Escaló); 9. Ullastret; 10. El Castell de la Fosca (Palamós); 11. Mosies de Voltregà; 12. Cap de Pont (Manlleu); 13. Les Graus (Esquerda, Mosies de Rodal); 14. Les Escomenes (Tona); 15. Can Sotaterro (Solsona); 16. Sant Miquel de Sorba; 17. Binèfar; 18. Monteró (Camarasa); 19. Molí d'Espigol (Tornabous); 20. Tàrraga; 21. Fraga; 22. Soses; 23. Torregrossa (Margalef); 24. Sidamon; 25. Cogul; 26. Els Prats de Rei; 27. Puig Cardener (Monresa); 28. Boades (Castellgalí); 29. Puiggraciós (Montmanyà); 30. Turó de la Galaieta (Sant Feliu de Codines); 31. Can Vedell (Bigues i Riells); 32. Montbarbat (Lloret de Mar); 33. Can Rossell (Llinars del Vallès); 34. Turó del Vent (Llinars del Vallès); 35. Montpalau (Pineda de Mar); 36. Belluga (Canovelles); 37. Can Molló (Palau, Granollers); 38. Torre dels Encantats (Arenys de Mar); 39. L'Aubreda (Sant Martí de Tous); 40. Pla de les Sitges del Camaró (La Torre Cl.); 41. Les Soleies (Collbató); 42. Cova Freda (Collbató); 43. Església de Sta. Maria de Egara (Terrassa); 44. Carrer de la Rectoria (Terrassa); 45. Can Malla (Palau, Granollers); 46. Burriac (Cabrera de Mar); 47. Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar); 48. Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar); 49. Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar); 50. Can Fajó (Rubí); 51. Granja Soldevila (Sta. Perpètua de Mogoda); 52. Turó de Ca n'Oliver (Cerdanyola); 53. Cadira del Bisbe (Premià de Dalt); 54. Cal Ros de les Cobres (El Masnou); 55. Badalona; 56. Puig Castellar (Sant Vicenç dels Horts); 57. Penya del Mora (Sant Just Desvern); 58. Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet); 59. Pocs; 60. Els Monjos; 61. Begues; 62. Camí Vell del Llor (Sant Boi de Llobregat); 63. Barrio Antiguo (Sant Boi de Llobregat); 64. La Pedrera | Mojuic, Barcelona; 65. Sitges de Magòria (Mojuic, Barcelona); 66. Sant Ramon del Call (Barcelona); 67. El Vilar (Valls); 68. Arboli; 69. Sant Miquel de Vinebre; 70. Tarragona; 71. Castellet de Banyoles (Tivissa); 72. Castell d'Amposta (Amputa)

DOCUMENTS DE CATALUNYA

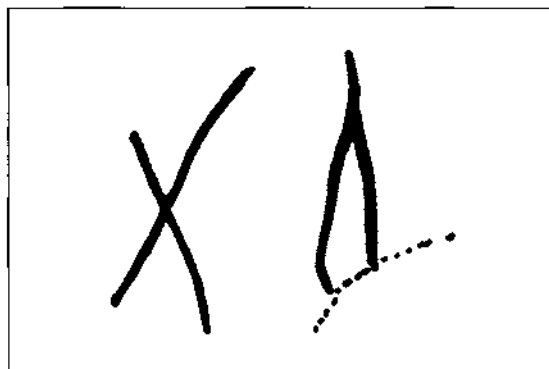
Fins a l'actualitat es coneixen quatre exemples d'epígrafs ibèrics sobre càlats. Però en tots els casos es tracta tan sols de fragments de vora que contenen textos incomplets. Dels quatre, solament un —el quart— porta el text pintat. Correspon a un document inèdit que es presenta aquí per primera vegada. Hom pot apreciar la situació d'aquests documents en el mapa següent i comparar-la amb el mapa de la situació general dels epígrafs ibèrics a Catalunya.

1) Badalona: Fragment de vora de càlat ibèric amb esgrafiat que conté un signe i part d'un altre: I*^[57]. Aparegué en el sector de la Via Augusta, núm. 22-24, en una excavació d'urgència de l'any 1985, junt amb ceràmica ibèrica, àmfora púnica i Dressel, campanianes A i B i ceràmica itàlica. La datació atribuïda és de segle II aC.

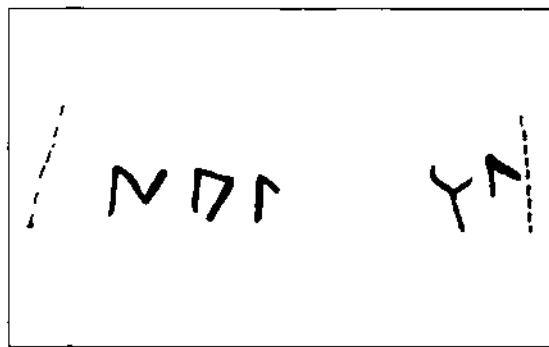
2) Els Prats de Rei: Fragment de vora de càlat ibèric amb text incís que mostra un signe íntegre i un segon signe incomplet: tar^[58].

Fou descobert dins de l'àmbit d'unes estructures corresponents a una possible habitació junt amb un podall de ferro, una fíbula, unes pinces de bronze i dues monedes ibèriques. La cronologia és indeterminada, però a partir del context global i de les monedes se situa entre els segles II i I aC.

3) Bolvir (La Corona/Els Castellots): Fragment de vora de càlat ibèric amb esgrafiat incomplet: na*[-]m*^[59].

Aparegut amb motiu d'una prospecció executada per determinar l'extensió d'un jaciment ibèric encara no excavat.

4) Sant Vicenç de Montalt: Dos fragments enganxats d'una vora de càlat ibèric amb decoració pintada de color roig vinós. El text també és pintat i va acompanyat del típic ornament de les dents de llop, a més d'un petit fris que divideix l'epígraf en dues parts. Lectura:

[banrí.biur horte]^[60].

Descoberts a la sitja núm. 3, d'un conjunt de 5 o 6 sitges aïllades que foren objecte d'una excavació d'urgència el mes de maig de 1992. Pel context, es pot datar dintre la segona meitat del segle II o en la primera meitat del segle I aC.

El text conservat es pot subdividir en dues parts:

a) **ban-rí** i b) **biurbór-te**. En primer lloc tenim un segment **ban**, ben conegut i també freqüent en altres

[57] Núm. 11.8 del meu catàleg de noves inscripcions ibèriques de Catalunya

[58] Núm. 22.3 del meu catàleg. Publicat anteriorment per Castelló Real et alii 1986, pàg. 8 i 39, i ídem. XII, núm. 3, i per Velaza 1991, núm. 495 (que llegeix *ta*)

[59] L'esgrafiat i el material arqueològic aparegut al jaciment han estat estudiats per Jordi Campillo, al qual agraeixo que m'hagi permès incloure el fragment de càlat en aquest treball. La lectura que ell en fa és *nairi*

[60] Exemplar inèdit que em permeteren d'estudiar Eduard Sánchez, Gareth Viki, David Oliveras i Ramon Jàrrrega, responsables de la intervenció arqueològica amb motiu de la qual fou descoberta la peça

inscripcions sobre càlat, com hem vist. S'associa a -mí, partícula possessiva que es relaciona amb inscripcions de propietari. L'associació dels dos elements té igualment paral·lels⁽⁶¹⁾. En segon lloc tenim molt probablement un compost antroponímic format per dos elements coneguts, **biur** i **boř**, seguits del sufix **-te**, que apareix normalment darrera de noms propis⁽⁶²⁾. Un paral·lel exacte per a **biurboř** es troba en una ceràmica àtica d'Ensérune⁽⁶³⁾. Per altra part, **|biurboř|** apareix en una ceràmica de vernís negre de la mateixa procedència⁽⁶⁴⁾, i **biurbobokij** és present en un segell de *dolium* provinent de Pech Maho⁽⁶⁵⁾. La inscripció pot expressar propietat o dedicatòria, i cal pensar que el càlat possiblement provenia del País Valencià, des d'on degué ésser comercialitzat vers el nord.

BIBLIOGRAFIA

BOSCH GIMPERA, Pere (1958): *Todavía el problema de la ceràmica ibérica*. Cuadernos del Instituto de Historia, Serie Antropológica N° 2, México

CASTELLA REAL, J. et alii (1986): *Campanyes d'excavacions arqueològiques a Els Prats de Rei 1972-1975*. Museu Municipal dels Prats de Rei

CONDE IBERDOS, M. Josep (1989): "Una producció ceràmica característica del món ibèric tardà: el *kálathos* 'barret de copa'" *Fonaments* 8: pàg. 117-169

CONDE IBERDOS, M. Josep (1990): "Los *kalathoi* 'sombrero de copa' de la necrópolis del Cabecico del Tesoro de Verdolay". *Verdolay* 2: pàg. 149-160

MLH II: Vegeu UNTERMANN 1980

MLH III: Vegeu UNTERMANN 1990

NORDSTRÖM, Solveig (1973): *La céramique peinte ibérique de la province d'Alicante*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Estocolm, 2 volums

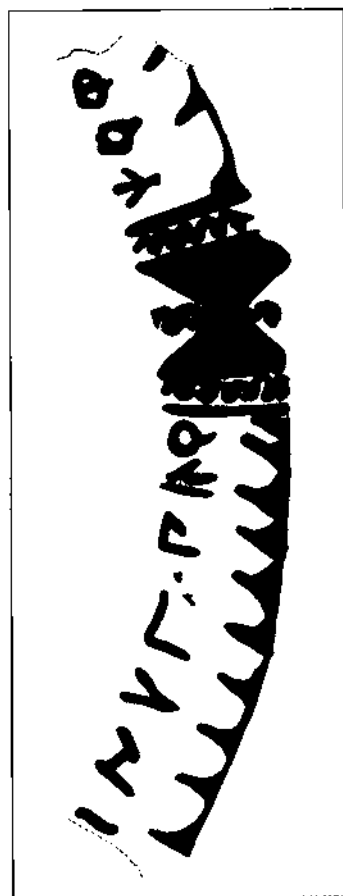
PANOSA, M. Isabel (1993): "Nuevas inscripciones ibéricas de Cataluña". *Complutum* 4, pàg. 175-222.

ROS SALA, M. Milagrosa (1989): *La pervivencia del elemento indígena. La ceràmica ibérica*. Universidad de Murcia, vol 1.

UNTERMANN, Jürgen (1980): *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band II. Die Inschriften in iberischer Schrift aus Südfrankreich*. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.

UNTERMANN, Jürgen (1990): *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III. Die iberischen Inschriften aus Spanien*. 2 volums. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.

VELAZA, Javier (1991): *Léxico de inscripciones ibéricas (1976-1989)*. Aurea Saecula núm. 4, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

(61) Per exemple, a la fusaiola de Palamós (*nikirsbalaur.ami.bonini*, C.4.2 dels MLH III), a l'estela de Sinarques (*setlarbonni*, F.14.1 dels MLH III) i en un plom d'Ortell (*bonniresul*, F.9.5, 5-6 dels MLH III)

(62) Els exemples són nombrosos: *balkar-te* a Los Villares (F.17.7 dels MLH III), *betukine-te* també a Los Villares (F.17.2, 8 dels MLH III), *bilosbas-te* a Ensérune (B.1.64 dels MLH III), *ikařas-te* a Yátova (F.20.3, 8-II, 10 dels MLH III), *kulesbelaur-te* també a Yátova (F.20.1, A-II, 8/9, B-I, 1 dels MLH III) *ikine-te* a Camínreal (E.7.1 dels MLH III), *nerřetikan-te* a Peña de las Majadas (F.15.1 dels MLH III), *sakaratin-te* a Los Villares (F.17.2, A-1) i *ulřibaizer-te* a Sagunt (F.11.32 dels MLH III).

(63) B.1.3 dels MLH II d'Untermann; (64) B.1.10 dels MLH II; (65) B.7.32 dels MLH II